

OZAN ARIF'İN DESTANLARININ 12 EYLÜL İHTİLALİNE TANIKLIĞI

Öz: Türk ozanlığı, tarihî kimliği ile yüzyıllar boyu belli bir gelenek dâhilinde süregelen kendine has kültür zenginliği olarak görülmüştür. 20. yüzyıla gelindiğinde ise âşıklık geleneği adı ile yüzlerce söz ustası saz meclislerinde sanatlarını icra etmişlerdir. Bu sanatkarların bazıları kendilerine özgü kimlikleri ya da dünya görüşleri ile toplumun dikkatini çekmiş, mahlaslarının altında gerçek isimleri unutulmuştur. Bu isimlerden biri de Ozan Arif'tir. Ozan Arif'in Türk milliyetçiliği ve ülkücü hareketle adı bir anılmış ve sevenleri tarafından kendisine "millî duyguların sesi", "Çağın Dede Korkut'u" unvanları verilmiştir. Ozan Arif taşıdığı misyonu sanatıyla birlikte icra etmeyi başarmış, sahnede gösterdiği performans ve şiir okumadaki ustalığı onu diğer çağdaşlarından ayırmıştır. Özellikle 12 Eylül İhtilali'ni eleştirdiği şiirleri, çileyi çekmiş insanların hallerini toplumun hafızasına kazınmış ve birer sözlü tarih belgesi olarak keşfedileceği günü beklemiştir. Ozan Arif'in destanlarını ne şekilde yazdığı ya da söylediğini kendi anlatımlarıyla ve o dönem işkence görmüş insanların hatıralarıyla mukayese edince şiirlerinin birer sözlü tarih belgesi olduğunu görmek mümkündür. Bu hatırlar mısralara işlenmiş, nazma dökülmüş, uyaklarla ses bütünlüğü sağlanmış şekilde insanların belleğinde yer edinmiştir. Böylelikle şiirin gücü de okuyanlarca/dinleyenlerce kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Ozan Arif, destan, 12 Eylül İhtilali, sözlü tarih.

Witness of Ozan Arif's Epics to September 12th Military Coup

Abstract: Turkish minstrel tradition, with its historical identity, has been seen as a unique cultural richness that has continued within a certain tradition for centuries. In the 20th century, hundreds of masters of speech, under the name of the tradition of ashik, performed their arts in musical assemblies. Some of these artists attracted the attention of the society with their unique identities or worldviews, and their real names were forgotten under their pseudonyms. One of these names is Ozan Arif. Ozan Arif's name was commemorated with Turkish nationalism and the idealist movement, and he was given the titles of "the voice of national feelings" and "Dede Korkut of his Age" by his fans. Ozan Arif succeeded in fulfilling his mission with his art, his performance on the stage and his mastery in reading poetry set him apart from his other contemporaries. Especially his poems that criticized September 12th military coup have eternalized the state of the people who suffered in the memory of the society, and they have waited for the day when they would be discovered as oral history documents. It is possible to see that Ozan Arif's epics are oral history documents when compared to the memories of tortured people of that time and with his own narratives. These memories were eternalized in people's memories as verses and rhymes. Thus, the power of poetry was accepted by the readers/listeners.

Keywords: Tradition, Ozan Arif, Epic, September 12th Military Coup, Oral History.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
52. SAYI / VOLUME
2022-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Dr. Seyit GEZER

gezerseyit@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-1039-6980

Gönderim Tarihi
Received
16.04.2022

Kabul Tarihi
Accepted
17.11.2022

Atf
Citation

Gezer, Seyit. "Ozan Arif'in Destanlarının 12 Eylül İhtilaline Tanıklığı." *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, no. 52, 2022, ss. 47-64.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Âşıklık geleneği müstakil bir edebiyat şubesi olmasının ardından 16-20. yüzyıllar arasında onlarca temsilci yetiştirmiş, 20. yüzyıla gelindiğinde ise altın çağını yaşamıştır. Çünkü 20. yüzyıl kendi iç dinamikleri içinde değerlendirilince gerek siyasi gerekse toplumsal tarihimize adına önemli hadiselerin meydana geldiği bir dönem olmakla birlikte edebiyat tarihi, özellikle halk edebiyatı alanında önemli ürünlerin toplandığı/verildiği bir çağ olmuştur. Hususiyetle farklı edebiyat muhitlerinde toplanan ozanların/âşıkların ismi bu yüzyılda çok zikredilmiştir. İsmi zikredilenlerden biri de 13 Şubat 2019 günü vefat eden Ozan Arif'tir.

1949 yılında Samsun-Terme'de dünyaya gelen Ozan Arif, Türk insanının belleğinde şair kimliği ile yer edinmiştir. Âşık tarzı şiir söylemedeki ustalığı Ozan Arif'in hayatında yeni bir pencerinin açılmasına sebep olmuş, sevenleri tarafından Ozan Arif'e *Çağın Dede Korkut'u* unvanı verilmiştir. Şiirleri dilden dile yayılan Ozan Arif, sanatçı Uğur Işılak'a ustalık yapmış ve ona Merdoğlu mahlasını vermiştir (Aslanoğlu 25). Uğur Işılak, Esat Kabaklı, İsmail Türüt, Azerin, Hasan Sağındık, Arif Nazım, Ahmet Yılmaz, Mehmet Borukçu, Ozan Çerkezoğlu gibi ulusal ve/veya uluslararası üne sahip sanatçılar tarafından ağabey/hoca olarak takdim edilmiş; bu isimlerin yanında Mehmet Ali Bilgiç, Cumali Kayacık ve Volkan Kutlu ile ölene kadar aynı sahneyi paylaşmıştır.

Amasya'dan Almanya'ya

Amasya'da konser vereceği bir gün sahnenin altına düşenen bombanın patlamasıyla üç kişi vefat eder. Acılarla ve kanlı geçen zor bir dönemin ardından 12 Eylül İhtilali ile Ozan Arif'in yaşamı değişir. 12 Eylül İhtilali olduğu gün Çanakkale'nin Çan ilçesinde bulunan Ozan Arif, ihtilal haberinin ardından arkadaşlarıyla istişare eder. İki yolu vardır ya diğer ülkücüler gibi hapse girecek ya da yurt dışına gidip uğradıkları haksızlıkları anlatacaktır. Ozan Arif yaptığı görüşmeler neticesinde kararını vererek 24 Eylül 1980 tarihinde yurt dışına çıkar. Yurt dışındayken hakkında birçok sayıda dava açılır ve bu davalar 2000'li yılların başlarına kadar sürer.

Yurt dışında bulunduğu yıllarda geçimini hanımıyla birlikte çalıştırdığı terzi dükkânından sağlayan Ozan Arif, burada öğretmenlik yapmak istese de Almanya tarafından kendisine *tehlikeli bir sanatçı* olduğu gerekçesiyle öğretmenlik vizesi verilmez. Öğretmenlik yapamasa da Ozan Arif'in Avrupa'da bulunduğu yıllar aynı zamanda kültür taşıyıcısı olarak Türk kültürüne hizmet dönemidir. Çünkü Ozan Arif, Türk dilini ve dilin zenginliklerini kullanmayı bilen bir şairdir. Şiirleri incelendiğinde, Ozan Arif'in Türkçeyi şiir dili olarak kullanabilme kabiliyeti çağdaşları arasında söz edilmesine yol açarken hitap ettiği kitle içinde de "Türkçe" hassasiyetinin oluşmasına vesile olur. Böylelikle bulunduğu ortamlarda, sahne aldığı konserlerde, kültür gecelerinde, kahvehane sohbetlerinde dillendirdiği destanlar ile en az bir neslin gönlüne Türkçe sevgisini nakşeder.

Ozan Arif kültür taşıyıcılığı ve temsilciliğinin yanında farklı ülkelerde konserler düzenleyerek zindanlarda çile çeken ülkücülerin hem ahvalini dillendirir hem de fikirlerini yaymayı başarır. Bu dönemde Hilmi Şahballı, Âşık Yaşar Reyhanî, Ozan Yusuf Polatoğlu gibi sanatçılarla/halk âşıklarıyla konserlerde sahne alan Ozan Arif "sürgün" olarak adlandırdığı dönemin ardından 25 Kasım 1991 günü yurda döner, yurda gelişini âdeta bir nümâyişe döner, havaalanında on binlerce insan tarafından karşılanır. Yurda dönüşünün ardından Türkiye'de de Avrupa'da olduğu gibi konserler

vermeye devam eder. Konserlerine katılım oldukça yüksek seviyede olur. Konser salonları, sinemalar, stadyumlar, meydanlar ve yaylalarda düzenlenen etkinliklerde sahne alır.

Hak Vasil Olanda

Sanatçı, hayatının son günlerini Samsun'da geçirir. Kanser hastalığına yakalanan Ozan Arif, 13 Şubat 2019 günü Samsun'da vefat eder, Samsun Büyük Cami'de Prof. Dr. Mehmet Okuyan tarafından kıldırılan ve dünyanın dört bir yanından gelen binlerce insanın katıldığı cenaze namazı sonrası Kıranköy Mezarlığı'nda defnedilir¹.

Ozan Arif'in cenazesinde ülkücü camia Alparslan Türkeş, Muhsin Yazıcıoğlu ve Gün Sazak'ın vefatlarının ardından en yüksek katılımın olduğu törenine şahitlik etmiştir. Ölümü sonrası Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun onun için "Daha çok ülkü ve ülkücü çilesinin şairi olarak tanınmıştır. Ozan Arif ülküdür, Ozan Arif çiledir, Ozan Arif gurbettir, Ozan Arif isyandır ve Ozan Arif son elli yılımızın gür sesidir"(2019) demiştir. Gazeteci Ahmet Hakan ise ölümü sonrası kaleme aldığı bir köşe yazısında Ozan Arif için "Ozan Arif'in bunca zaman bunca insanı etkilemiş olmasından hep etkilenmişimdir" (2019) beyanında bulunmuştur.

Şiir Kitabı ve Kasetleri

Prof. Dr. Salahaddin Bekki bir makalesinde "Ozan Arif 'ülküçülük' olarak bilinen siyasal hareketin hep içinde olmuş, ülküçülüğü ve ülküçüleri konu alan şiirleri, savunduğu fikrin mensupları tarafından takdir edilmiş ve onu âdeta 'davanın bayraktarı' haline getirmiştir" (281) derken; Ozan Arif'in bayraktar sıfatını kazanmasının, suya atılan taşın oluşturduğu halkalar gibi gün geçtikçe daha da geniş kitlelere seslenmesine zemin hazırladığını kastetmiş olsa gerektir. Ozan Arif'in şiirlerinin toplandığı 1987 yılında Almanya'da basılmış *Bir Devrin Destanı* isimli bir şiir kitabı vardır. Bu kitap dışında isimleri Ozan Arif'le müsemma olmuş; 1973 veya 1974 yılında yayınlanan ilk plağının ardından (URL- 2) Düünden Bugüne Taş Medrese (Yusufiye), Hak Yolunda Susmam Ben, Sürgün, Turan Türküsü, Bitsin Bu Hasret, Ya Karabağ Ya Ölüm, Bu Memleket Hepimizin, Kime Bıraktın, Destanlar Konuşuyor, Yazık Olur Vatana, Unutamam, Destanlarda Bul Beni, Haykıran Destanlar, Korkum Yok, Mamak'tan Gelen Mektup, Merhaba, Azerbaycan Ellerinde 1-2, Ölmez Bu Hareket (Çileli Müjde), Yeter Artık, Ak Mı Kara Mı isimlerini verdiği albümleri vardır. Bu albümlerden bazıları 1980-1990 yılları arasında önce Avrupa'da kaset olarak satışa çıkarılmış, 2000'li yıllardan sonra ise Türkiye'de farklı müzik şirketlerince tekrar yayınlanmıştır.

Söz Ola

Halk biliminin edebî ürünlerini diğer edebiyat şubelerinden farklı değerlendirmek gereklidir. Çünkü bu ürünlerde sadece metne bağlı statik bir yaratmadan ziyade dinamik yapı, canlı-coşkulu ve ilgili bir dinleyici kitlesi ile bir arada değerlendirilmelidir. Bu nedenle ürünler canlı bir gösterim olarak ele alınmalıdır. Buna göre metnin şekil, muhteva özellikleri bir yana niçin yazıldığı/söylendiği, aktarım aracı, icracısı,

¹ Ozan Arif'in biyografisi, 22.03.2002 tarihinde Kanal 7'de yayınlanan "Tanıklar" programı ile 27.08.2004 tarihinde Star TV'de yayınlanan "Ceviz Kabuğu" programında kendi anlattıklarıyla oluşturulmuştur. Ayrıca sanatçının ismi ile açılmış internet sitesindeki bilgiler de derlenmiştir (URL 1). Bu kaynaklar dışında olan alıntılar metin içinde ve kaynakçada gösterilmiştir.

dinleyicisi, icra mekânı, tekrar üretildiği ortam, işlevi vb. özellikler bir arada incelenmelidir.

Konu Ozan Arif ve onun yazdığı destanlar olunca, destan türünün iletişim açısından şekillenışı ve anlatımda kurgu tekniklerine değinmek gerekir. Özkul Çobanoğlu'na göre iletişim açısından destanların yapısını şekillendiren altı ana unsur vardır: 1. Âşık 2. Seyirci / okuyucu / dinleyici 3.Âşık ile dinleyici arasında destan metinlerinde yapısal ve işlevsel olarak kalıplaşmış iletişimsel ilişkiler 3.1. Âşığın kendine yaptığı göndermeler 3.2. Âşığın dinleyiciye yaptığı göndermeler 3.3. Âşığın dış dünyaya yaptığı göndermeler 4. İletişim araçları ve yolları 5. Destanın mesajı 6. Destanda dilin kullanılışı (166). Ozan Arif'in destanları da iletişim işlevi çerçevesinde değerlendirildiğinde; ele alınan konunun ortamda bulunan seyirci tarafından bilinmesi, özümsemesi, toplumsal kabulü istemiyle hareket edildiği görülmektedir. Çünkü şiirlerde ideolojiyi kabul ettirme çabası kendini göstermektedir. Kabul ettirme iştiyakı, Ozan Arif'in icra kabiliyetinin gelişmesine, kendine has sahne performansına ve nevi şahsına münhasır sanatçı kimliğinin oluşmasına sebep olmuştur.

Ozan Arif'in destan söyleme için *çarşaf çarşaf destan serme* tabirini; ilk destanını okumak için *muhabbet kazanının kapağını açma* gibi özgün nitelikte cümleler kullandığı tespit edilmiştir. Ozan Arif yazmış olduğu destanları türkü ya da marş formunda ezgili ya da ezgisiz şiir şeklinde yorumlamıştır. Burada sözün gücünün yanında, ne anlatılmak istendiği ya da aktaran veya aktarılan kişinin bu sözden ne anladığı konusu önemlidir. Yani Ozan Arif'in şiirini sadece mısralarda vücut bulan ve bir bütün olarak değerlendirilen sözcükler kümesi olarak değil, bu kümeye anlam kazandıran farklılıkları ve ortaklıkları ile birlikte incelemek gerekmektedir. Ozan Arif, yazdığı şiirleri ezgisiz olarak okurken muhteşem bir akustik performans sergilemiş; mısraların, onu dinleyenlerin gözünde canlanmasına neden olacak kadar can alıcı ses tonu kullandığı görülmüştür.

Ses tonu, şairin yani edibin dilinin dinleyiciye en net yansıması halidir. Edebî dil ise şairi/yazarı ve okuyucuyu birbirine bağlayan, orijinal iletişim sağlayan müşterek dokudur. O dokunun içinde tarz, kelime serveti, kelimelerin birbiri ile olan bağlantılar, konunun ele alınış biçimi, mecazlar dünyası, cümle ve bölümlerin sırası, kurgu dünyası, muhteva ve şekil ilişkileri gibi iç içe girmiş hususlar tek bir şekilde toplanır. Bu birliktelik orijinal bir anlatım ağı örür (Wellek ve Werren 29-30). Ama üslubun yazıda kalması, şiirini söz meclislerinde icra eden bir şair için yeterli değildir. İşte bu noktada edebî eserdeki başarılı örüntü performansta da kendini göstermelidir. Çünkü sözlü anlatım ya da sözlü anlatılan ürün sosyal bir olaydır. Teatral anlamda bir icra olan bu sosyal olay anlatan, dinleyen ve gelenekli anlamda anlatmadan oluşmaktadır (Aça 182). Üç boyutlu bu yaklaşımın temelinde ise ikna güdüsü yatmaktadır. Protesto işlevi taşıyan halkbilimi unsurlarında "ikna" ve "inandırma" temel hedef olarak seçilmektedir. İkna okuyanı retorik kavramına götürmekte, şairin üslubu ve şiirin icra edildiği ortamın birlikte ele alındığı canlı gösterimdeki başarının sırrı retorik olarak hayat bulabilmektedir.

Retorik en sade anlamıyla söz söyleme sanatı olarak bilinse ve daha çok edebî bir kavram gibi algılansa da aslında güzel sanatların her birinin içinde olan, kullanılan bir terimdir. Aristoteles, retorik ile ilgili olarak yaptığı çalışmada söylenen sözün üç çeşit inandırma tarzı olduğunu iddia etmiştir. İlki konuşmacının kişisel karakterine bağlıdır, ikincisi dinleyiciyi belli bir ruh hâline sokmaya bağlıdır, üçüncüsü ise konuşmacının kullandığı sözcüklerinin sağladığı kanıtlar ya da sözde kanıtlardır (38). Ozan

Arif karşısında muhatap olan kitleyi kendi davasına, sevdasına inandırmak için şiirler okumuştur. Bu onun kişisel karakteriyle alakalıdır, onu dinleyen kitle ise aynı davanın insanı olmanın ruh haliyle şiirleri dinlemiştir. Şiirlerin onu dinleyen kitle üzerinde oldukça etkili olması ise şairin dizelerindeki sanat başarısı ve kanıtı dayalı anlatımı ile bağlantılıdır. Çünkü Ozan Arif'in şiirleri destan türünde, uzun soluklu ve genellikle toplumun gündeminde olan herhangi bir olguyu dillendiren tarzdadır. Daha da önemlisi Ozan Arif şiirini okurken mahalle baskısından ve bu baskının kaygılarından uzaktır, sözünü esirgememektedir. Örneğin 1993 yılında Kayseri'de verdiği bir konserde bayramla dertleşen Ozan Arif, bayram kavramını kişileştirmekte ve o dönem çok popüler olan “kahrolsun şeriat” sloganını kabullenmediğini:

*Kahrolsun şeriat" denen ülkede,
Diyenler sokağa inen ülkede,
Müslümanı korkan sinen ülkede,
Kime geldin bayram gelinecek kul mu var?
Bizde seni kutlayacak hâl mi var? (URL 2)*

dizeleriyle âdeta haykırarak orada bulunan kitleyi bir anda harekete geçirebilmektedir. Tabii bunu yaparken şairin şiiri yorumlama kabiliyeti ve bunun etkisinde kalan insanların verdiği tepki o şiiri anlamlı kılmaktadır. Bu bağlamda Ozan Arif'e ozan kimliğini veren asıl husus, sadece yazdığı şiirler değil aynı zamanda o şiirleri icra etmedeki başarısıdır. Eskilerin deyimiyile Ozan Arif aynı zamanda inşâd ustasıdır². Dilin farklı bağlamlarda kullanılması ve aynı cümlenin bir edebî eserde anlam kazanmasının temelde kullanıldığı bağlama dayalı olduğu düşüncesi, halkbilimciler tarafından da benimsenmiştir (Ekici 88-89). Ozan Arif yeteneği ve bilgisi ile hitap ettiği topluluğu çoşturan, mecazi manada alevlendiren bir şairdir. Şiiri okurken kullandığı veznin ayrıntısını bilip veznin tek kalıp yapısını karşıdaki insana sezdirmeden dinletebilmiştir. Şiirin neresinde kelimeyi vurgulu kullanacağını, duraklaması gereken yerin neresi olduğunu, vurgu yaparken ses tonunun ayarını melodi tarzında yansıtmayı başarmıştır. Ozan Arif'in şiir okurken bazen bir mısra, bazen bir dördlük ya da mısra içinde geçen kelimeyi ses tonuyla diğer unsurlardan ayırması, işaret edilen gramer unsurunun dinleyicinin hafızasına kazanmasına sebep olmuştur.

Ozan Arif'in konser videolarında ses tonundaki melodramik başarının jest ve mimiklerle desteklendiği hemen göze çarpmaktadır. Hitap ettiği topluluğu söylediği marşlara eşlik ettiren, bazen güldüren bazen ağlatan, hırslandıran bir tarzı vardır. Yeri gelmiş sahnede elini beline koymuş, yeri gelmiş seyircinin önünde diz çökmüştür. İşte bütün bu özellikler Ozan Arif'in farklı bir “yorumcu” kimliği kazanmasına sebep olmuştur. Burada ayırım yapılması gerek konu bu şiirleri icra etme kabiliyetidir.

Şiir ve Tarih

Sanatçıların icra kabiliyeti ozanlar/âşıklar etrafında farklı bir sevgi temasının zuhuru neden olmuştur. Toplumsal algıya göre ozanlar, sahip oldukları yeteneklerle toplumun bilicisi ve sosyal hafızası olan insanlardır. Ozanlar, yaşanan hadiseleri kendi yetenekleri ölçüsünde söze çeviren, mısra hâline getirip uyaklarla,

² İnşâd, şiiri hem veznine hem de konusuna göre okuyabilmektir (Pala 209).

ayaklarla yine içinde bulunduğu toplumun önünde sazlarıyla terennüm eden kim-selerdir.

Ozan Arif gibi bir söz ustasının yazdığı şiirleri bu açıdan ele alınca ortaya farklı bir manzara çıkmaktadır. Çünkü Ozan Arif'in şiirleri aynı zamanda sözlü tarih belgesi özelliği göstermektedir. Türkiye'deki toplumsal hayatın gerçekliklerini gözler önüne seren Ozan Arif, Türkiye dışında özellikle Almanya'da yaşayan Türklerin çektiği çileleri, acıları, yaşadıkları zorlukları da mısralara dökmüştür. Ozan Arif'in *Bir Devrin Destanı* ismini verdiği şiir kitabının bir döneme ışık tutan, şahitlik eden şiirleri içinde barındırması da ortaya atılan tezi güçlendirmektedir. Kitabın ön sözünde Mehmet Emin Yurdakul'un "Şairleri haykırmayan bir millet sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir" vecizesine atıfta bulunan Ozan Arif, yazdıklarıyla âdeta milletin sesi olmak istemiştir. Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin içindeki şiirlere bakıldığında eserin okuyucuya kronolojik olarak sunulduğu görülmektedir. Bu şekilde sıralanmış olması kitabın ismiyle müsemmadır. Çünkü kitaptaki şiirler Türk insanın yaşadığı karanlık bir döneme tanıklık etmek için söylenmiştir. Kitapta, 12 Eylül İhtilali öncesi başlayan o dönemki adıyla anarşi olaylarını konu edinen şiirler, askerî darbe ve sonrasını anlatan destanlar ile Almanya'ya giden Ozan Arif'in sürgün yıllarını, orada yaşayan Türklerin sıkıntılarını dile getirdiği manzumeler bulunmaktadır.

Kitapta birinci bölümün simgesi olan "Kan Akmaya Başladı" isimli şiirde 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye'sinin fotoğrafının çekilip, mısralara döküldüğünü söylemek mümkündür.

*İbret al gardaşım az kulak ver de
Ar'ım dersin amma iş işten geçer.
Kızıl afat girer ise bu yurda,
Zorum dersin amma iş işten geçer.*

*Üzülerek söylüyorum saz ile
Bu sözlerim kafanıza yazıla
Mavi, yeşil, beyaz döner kızıla
Sarım dersin amma iş işten geçer.*

*Tarlana tohumu mecbur ekersin,
Ak alnından emek teri dökersin,
Hasatı el yapar boynun bükersin,
Darım dersin amma iş işten geçer.*

*Dersin ki benim de bir törem vardı,
Davul zurnam ile kanım kaynardı,
Erzurum'da dadaşlarım oynardı,
"Bar"ım dersin amma iş işten geçer.*

*Varlığını göster gardaşım önce,
Destek ol hemşehrime ülkücü gence,
Kızıl balyoz kuş beynine inince,
Varım dersin amma iş işten geçer.*

*Arif'im sözümü yayın bucağa,
İnciri dikerler senin ocağa,
Her gece verirler başka kucağa,
Karım dersin amma iş işten geçer (Ozan Arif 19-20).*

Ozan Arif şiirinde yaklaşan bir tehlikeye karşı milleti uyarmaktadır. Ozan Arif'e göre bu tehlikenin adı o dönem bütün dünyayı kasıp kavuran komünizm hareketidir. O zamanın Türkiye'sinde sosyalist solun *Türk Devrimi* algısı mercek altına alındığında, belli odaklı siyasal arka planın, bu algının oluşumunda temel unsur olduğu gerçeği öne çıkmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Rusya'da Ekim Devrimi, Türkiye'de ise ulusal kurtuluş mücadelesini başarıya ulaştıran Türk Devrimi gerçekleşmiştir. İki devrim hem kendi coğrafyalarında hem de dünyada derin etkileri olacak siyasal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Fakat Türk Devrimi'nin 1940'lardan sonraki dönüşümü, ideolojik hegemonyasını sosyalizmden yana yitirmesine yol açacaktır. Sosyalistlerin 1971 sonrasındaki Türk Devrimi değerlendirmelerine bakıldığında, "Sovyetik" olarak adlandırılan hareketler öne çıkmaktadır (Şahin 565-575). Bu noktada 1920'li yıllarda başlayan Türk devriminden ve Kemalizm'den uzaklaşılacak, sol fraksiyonlar kendi aralarında bölünecek, Kemalizm sorgulanacaktır. Bu sorgu sonucunda sosyalist ya da komünist çevreler kurtuluşu Rusya'da, Çin'de arayacaklar; Stalin, Lenin, Mao gibi sosyalizm fikrinin liderleri ellerde bayrak olarak sallanacak, duvarlara resimleri çizilecek dahası Türk Devrimi adıyla yola çıkanların Türk adını faşizmle bir andıkları dönem başlayacaktır. Ozan Arif bu konuda şunları söylemektedir:

... Ben samimi [şekilde onların] aralarında vatan evlatları gördüm, görmedim değil. Yani aralarında derken halisane niyetlerde olan bir sürü memleket evladı vardır. Fakat bir şeyi ayırt etmek lazım. Ben şanlı bir mücadele verdik derken, biraz ayırıyorum kendimi yani enaniyet kokmasın bu. Doğrudur Amerikan emperyalizmine bir tarafta karşı [duruyorlardı] şu, bu ama bu memlekette duvarlarımız her türlü yabancı liderlerin resimleriyle doluydu. Mao'nun, Stalin'in, Lenin'in şunun, bunun yani belli menşelerin... Bize yönelttikleri şey neydi o zaman? İşte faşist! Bu memleketin bir duvarında bir Hitler'in resmini, Mussolini'nin resmini gören varsa gelsin [konuşalım]. Yani o bakımdan biraz ayırt ediyorum kendimi. O sevdanın [sosyalizm] sahibi olan insanların gidip çareyi Mao'da araması, Stalin'de araması, Lenin'de araması bana biraz tuhaf geliyordu³. Bakıyordum hakikaten samimi memleket evlatları var. [Onların] Hayatına bakıyorum komşunun çocuğu, babası belli, anası belli. Ama bir de bunların ağa babaları vardı, akıl hocaları. Eğer bu memleket için [bir] şey yapıyorsak bütün değerlerimizi, gücümüzü bu memleketin kaynaklarından almamız gerekirken başka yerlerden esiyordu rüzgâr ve [bu durum] bariz duvarlara yansiyordu, [duvarlarda] görülüyordu. Bizim için aynı şeyi söyleyemezler... (URL 3).

Ozan Arif özellikle 1990 sonrası on yıllık dönemde "sağcı sanatçılar" denilince ismi ilk zikredilen kişi olmuştur⁴. Bu iki karşı grup arasında en çok karşılaşılan sanatçıların ortak kaygılarla hareket ettiği nağmeler söylediği/yazdığı

³ Ozan Arif'in Taş Medrese (Yusufiye) isimli kasedinin B kısmındaki 2. parçanın adı -ezgi-siyle birlikte türküz formunda seslendirdiği- "Devrim Diye Devrilesin" başlığını taşımaktadır. Ozan Arif'in bu şiirinde geçen bir bent düşüncelerini özetler niteliktedir:

"Mao Mao, pisi pisi,
Şu Rusçusu, şu Çincisi
Yurdu satar Lenincisi.
Devrim diye diye diye,
Boyun posun devrilsin be!"

⁴ Bu noktada dipnot düşerek siyasi terim olarak kullanılan "sağ-sol" kavramlarının tarihî seyirine atıf yapmakta da fayda vardır. Fransız İhtilali'nde kralın sağında oturan burjuva sınıfı

görülmüştür. Ama ayrıldıkları noktalar da vardır ki bunların başında antiemperyalizm-komünizm/sosyalizm denkleminin yorumlanması gelmektedir. Ozan Arif;

*Üç bela var bu dünyanın başında,
Amerika, Kızıl Rusya, Kızıl Çin.
Üçü birden fitne fesat peşinde,
Amerika, Kızıl Rusya, Kızıl Çin.*

.....

*Amerika neyin varsa sömürür,
Urusya, Çin etini de kemirir,
Sonra tutar insanlıktan dem vurur,
Amerika, Kızıl Rusya, Kızıl Çin (Ozan Arif 211-214).*

demektedir. Bu dörtlükler çerçevesinde Ozan Arif'in aslında ne anlatmak istediği, daha doğru bir ifadeyle 1980 öncesi sosyalist kuşaktaki eksikliğin ne olduğu görülmektedir. Ozan Arif'in şiirlerinde, kendisinin de ifade ettiği gibi referansını dış kaynaktan alan bir söylem bulunmamaktadır.

Ozan Arif'in kitabının ikinci bölümünde muhteva 12 Eylül İhtilali ve sonrasında yaşananlarla şekillenmiştir. Bu bölümde ele alınacak şiir Ozan Arif'in C-5 ismini verdiği ve Mamak Askerî Cezaevi'nin C-5 isimli işkence odasına atf yaptığı şiiridir:

*Hâkim Bey, Hâkim Bey, bütün dünyamı
Yıkarak yaptılar benim sorgumu.
C-5 denen yere gözleri bağlı
Tıkarak yaptılar benim sorgumu.*

*Savcının ağzından şu okunanlar,
Benim suçum değil hep yalan bunlar!
Dövdüler Hâkim Bey, ağzından kanlar,
Akarak yaptılar benim sorgumu.*

*Düştüüm ki bir sürü moskof piçine,
Biri de demedi bunun suçu ne?*

---

ile solunda oturan avam sınıfından esinlenerek günümüze kadar dillendirilen sağ ve sol kavramları ile günümüzde kullanılan sağ ve sol kavramları arasında anlam kayması göze çarpmaktadır. Eğer sol görüşlü olmak halkın yanında, ezilenin yanında olmaksa ya da sağcı olmak burjuvayı, mülkü, zenginliği, nüfuzu temsil etmese Ozan Arif'in şiirlerinin sağ kesimi temsil ettiği söylenemez. Fakat 1950'li yıllar sonrası Türkiye'sinde sağ ve sol kavramları "madde" ve "mana" temelinde şekillenmeye başlamış, 1970'li yıllardan sonra şekillenme daha net çizgilerle ayrılmıştır. Bu ayrım inanç temelli bir felsefeye dönüşmüş; maddecî düzene karşı çıkanlar sağcı, kaderciliği inkâr edenler solcu olarak sıfatlanmıştır. Anlayış zamanla daha da yerleşik hâle gelerek başlı başına bir hayat felsefesi olmuş ve *topluluk psikolojisi içinde* insanların yaşamlarına yön vermeye başlamıştır. İnsanların hayatı yaşayış tarzları, giyinmeleri, ibadet etmeleri, saç-sakal uzatmaları, bıyık bırakmaları, okudukları gazeteler, alkol almaları, içtikleri sigarının markaları hatta saati hangi kola taktıkları sağcılık ve solculuk emaresi olarak görülmüştür. Sol görüşlüler demokrat ve özgürlükçü olmakla övünürken, sağ görüşlüler onlar için komünist ve özgürlük budalası gibi tabirler kullanmış; sağcılar da dindar ve milliyetçilikle övünürken karşı kesimce faşist ve şeriatçı olarak nitelendirilmiştir.

*Tabancayı ta ağzımın içine,
Sokarak yaptılar benim sorgumu.*

*Döve döve işettiler altıma,
Bayıldıkça sarıldılar hortuma,
İslatıp islatıp tekrar sırtıma,
Çıkararak yaptılar benim sorgumu.*

*Kimi vurdu, kimi baktı seyrime,
Cop izleri oluk oldu böğrüme,
Sigaranın ateşiyle bağrıma
Çökerek yaptılar benim sorgumu.*

*Kimi şarap içti, kimisi rakı,
Karma karış oldu her türlü koku.
Döverek pisletip ağzıma boku,
Dökerek yaptılar benim sorgumu.*

*Jileti vurdular ileri geri,
Dilim dilim oldu yarıldı deri,
Yarılan yere tuzu biberi,
Ekerek yaptılar benim sorgumu.*

*Tırnağım söküldü kerpeten ile
"C-5"ler konuşsa gelse de dile,
Su diye yalvardım, hep güle güle,
Bakarak yaptılar benim sorgumu.*

*Şişe ile zorladılar gıçımı,
Tuzlu su verdiler yaktı içimi,
Derisinden kopanaca saçımı
Çekerek yaptılar benim sorgumu.*

*Allahsız-kitapsız sekiz on ayı,
Suçsuzum dedikçe vurdu sopayı,
Burnuma soktular tornavidayı
Bükerek yaptılar benim sorgumu.*

*Biri bu Soyer'di domuzun dölü!
Sesinden tanıdım değilim deli,
Tenasül uzvuma ceryanlı teli
Takarak yaptılar benim sorgumu.*

*Hakim Bey! Erkeklik kalmadı daha,
Ölem diye çok yalvardım Allah'a,
Avuç içlerimden tutup çarınıha
Çakarak yaptılar benim sorgumu.
Babamı almaya eve gittiler,
Anama avradıma neler ettiler,
Çocuğum boğazından tuttular
Sıkarak yaptılar benim sorgumu.*

*Yavrumu görünce 'çıldırđım' dedim.
'Ne dersiniz kabul saldırdım' dedim.
'Atatürk'ü bile öldürdüm' dedim.
Yakarak yaptılar benim sorgumu.*

*Ozan Arif anlatamaz kaygımı,
Yitirdim kanuna olan saygımı,
Velhasıl devlete güven duygumu
Sökerek yaptılar benim sorgumu (Ozan Arif 103-106).*

Şiir, *Bir Devrin Destanı* isimli kitapta siyah sayfalarla yazılmıştır. Ozan Arif bu şiirini ilk kez Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu'nun yayın organı olan *Vatana Hasret Dergisi*'nde 1982 yılında yayınlamış, aynı yıl Almanya'nın Ravensburg şehrindeki bir konserde okumuş, daha sonra kendi kitabında da yer vermiştir (URL 4). Ozan Arif şiiri, MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası iddianamesinin hangi şartlarda hazırlandığını göstermek için yazdığını dile getirmiştir. Çünkü iddianame dokuz yüz kırk beş sayfadır ve iddianamenin içi -Ozan Arif'e göre- insanlara işkence yapıp böylelikle konuşturulmak suretiyle doldurulmuştur. Şiirde konuşturulan kişi ismi bilinmeyen bir ülkücüdür. Yer Ankara Mamak Askerî Cezaevi, tarih ise ihtilal dönemidir.

Şiiri okuduktan sonra sosyal kanallardan 12 Eylül İhtilali ile ilgili anlatılanlar derlenmeye başlanmıştır. Derlenenler arasında en çok dikkat çekense Muhsin Yazıcıoğlu'nun işkence günlerini anlattığı videolardır. 12 Eylül İhtilali'nin ülkücü hareket için simgeleşmiş isimlerinin başında şüphesiz Muhsin Yazıcıoğlu gelmektedir. Muhsin Yazıcıoğlu ülkücü camia içinde "Başkan" sıfatı ile ismi anılan bir siyasetçi olmuştur. Ozan Arif bir şiirinde Muhsin Yazıcıoğlu için:

*Kim bilir ne kadar sığmaz ki dile,
Say saya bilersen kaç ehl-i çile,
Kırk çatal yürekli Muhsin'im bile
Vallahi billahi seninle şimdi (80).*

derken Muhsin Yazıcıoğlu'nun Mamak Askerî Cezaevi'nde yaşadıklarını duyuyor, uzaktan da olsa gelen hadadislerle haberdar oluyordu. Muhsin Yazıcıoğlu ölümlünden önce katıldığı iki ayrı televizyon programında gördüğü işkenceleri şu şekilde anlatmıştır:

...Ben yirmi altı gün gözüm hiç açılmadan o sorguda kaldım. İşkence gördüm. Mamak Askerî Garnizon içerisinde C-5 diye bilinen bir özel yerde sorgulandık. Ülkücülerin sorgulanması için hazırlanmış bir yerd. Oraya da gözlerim bağlı olarak girdiğimde ilk önce kaba darbelerle karşılaştım. Sonra cereyana bağlanmak suretiyle elektrik verilerek sorgulandım. Daha sonrasında da kolumuza bir kalas bağlanıyor, tamamen soyundurulmak suretiyle parmaklarımızdan, tenasül uzvumuzdan, dilimizden bağlantı tamamlanarak cereyana veriliyoruz, havada asılı şekildedeyken. Ondan sonra falaka vuruluyor, işte soğuk su tazyiki yapılıyor. Tabi o zaman ocak ayını düşünün, ocak ayında hortumla soğuk suyun altında tutuluyorsunuz. Yemek verilmiyor, su içirilmiyor. Bazı arkadaşlarımız büyük araba, büyük kamyon tekerlerinin içine konulmak suretiyle yuvarlananlar oldu. Bu tür metotlarla işkence yapıldı... (URL 5).

...C-5 denen yerde sorgulandım. 26. günün sonunda da Mamak [Askerî Cezaevi] A blokta da kafes diye bilinen, yerden tavana kadar demir parmaklıklarla çevrilmiş olan kafese konulduk. Orada da birkaç gün işte rehabilitasyon yapılmış oluyor orada. Yani şeye uyumlandırılıyor, askerî kavramlara, terimlere, komutlara, nasıl uyulacağını, nasıl hareket edileceğini [öğretiyorlar]. O kafeste bir rehabilite ediliyor. Tabi doktora da çıkartıldım. Doktor bize yapılmış olan bütün işkenceleri bütün emareleri ile yazdı. İşkence izlerini kayda geçirttik orada. Daha sonra mahkemeye müracaat ettik, Mahkeme, başında 7-8 santim yarık, serçe parmağında yanık, şeyin [elektrik] teli bağlandığı için cereyan verilirken yanık izleri, kollarımda-omuzlarımda ekimozlar tespit edilmiş, turnağında deformasyon var, işte ayağının altında deri kavlaması... bütün bunlar tespitler yazılıyor. Sonunda diyor ki bunların işkenceden olduğuna dair bir emareye rastlanılmamıştır (URL 6).

Muhsin Yazıcıoğlu'nun anlattıkları ile Ozan Arif'in şiirinde işlediği tema, mısralarda aktardıkları örtüşmektedir. Mukayese edebilmek için şiirin nasıl yazıldığı sorusunun ayrıntılı cevabı aranmıştır. Ozan Arif bu destanı nasıl yazdığı sorusuna şu cevabı vermiştir.

... C-5 diye bir destanım vardır orda [kitapta] siyah sayfalarla [yazdım]. İşkence raporlarını alarak ben onları [mısraları] yazdım... [Tanıkların anlattıklarından] duyduğum, elimize gelen işkence raporları çeşitli yollardan [bana ulaşan bilgilerle yazdım]... O tarihte tek ayakta kalmış müessesesi, o tarihte artık oturmuştu, Avrupa'daki işçilerimizin kurduğu teşkilatlarımızın birlikteliği ile kurulmuş Türk Federasyonu diye bir teşkilatımız vardı, hâlâ da var. Ayakta kalan ülkücü hareketin tek müessesesi, burada [Türkiye'de ülkücü hareket] bütün yerle yeksan olmuş, tankların altında kalmış, orada o zaman görev yapan arkadaşlarımızla oturduk, karar verdik, kader birliği yaptık ve bu uğradığımız haksızlığı en azından buradan âri cümle cihana duyuralım diye böyle kader birliği yaptık. Ondan sonra yazdıklarımız çizdiklerimiz, benim şu gördüğümüz elinizdeki şu kitap [Bir Devrin Destanı] tek tek böyle aynen köyde destan şeyi satarlar ya böyle bağıra bağıra destan şeklinde kâğıtlara yapar, renkli kâğıtlara bildiri gibi [dağılırdı] (URL 7).

Ozan Arif şiirini ne şekilde kaleme aldığını dile getirmiştir. Şiir, 12 Eylül askerî darbesinin, o dönem gizlenmeye çalışılan işkence gerçeğini ortaya koyması ve bu gerçeklerin elden ele dolaştırılarak kamuoyu oluşturulması açısından kıymetlidir. Halk şiiri örneği olmasının yanında sözlü tarih belgesi özelliği ile de ayrıca önem taşımaktadır. Sözlü tarihte iç içe geçmiş iki süreçten bahsedilebilir. Bu süreçlerin birincisi yaşam öyküsünün kaydedilmesi -ki bu süreç kayıt altına alan ve anlatan arasındaki ilişki ve anlatıcının yorumunu öne çıkarır- ikinci dönem ise dinleme, yorumlama ve kaleme alma sürecidir (Neyzin 10-11). Bizzat işkence gördüğünü dile getiren, hatta doktor raporları ile bunun ispatlandığı gerçeğinin mahkemelerde göz ardı edildiğini savunan mağdurların acıları C-5 isimli şiirde kayıt altına alınmıştır. Ozan Arif, olayı yaşayan ya da mağduru olan veya işkence gören ne şekilde isimlendirilirse isimlendirilsin, kendi mensuplarınca "kahramanlaştırılan" şahısların anlattıklarını, kendine has üslubuyla mısralara dökmüştür. Bu anlatıların şiir formunda birleştirilmesi, daha sonra Almanya'dan mektuplarla Türkiye'ye gönderilip burada kamuoyu oluşturulmasında etkili olmuştur.

Şiiri ilk okuyan kişi belki mübalağa sanatının yapıldığını düşünebilir. Fakat o dönemin şahitlerinin anlattıkları şiirde geçen sözcüklerin hiç de mübalağa olmadığını, yaşanılanı aktardığını, bir döneme ayna tuttuğunu göstermektedir.

Gözlerin bağlanması, kanlı ağız, tabanca, altına işetme, ıslak hortum, cop izi, sigara ateşi, jilet-deri, yara-tuz, turnak sökülmesi, şişe ile zorlama, buruna torna-vida sokma, tenasül uzuv-cereyanlı tel, çarımha germe vs. gibi sözcükler aslında bir şiirde çok da bulunması düşünülmemen, yani imge ol(a)mayacak kelimelerdir. Fakat şiirin teması *işkence*, maksadı *ilan etme*, sonucu *tarihe not düşme* olunca, edebî bir metinde bulunması çok da kabul görmeyen kelimeler bir araya gelip, daha önceki kabullerin tersine; farklı ve dilden dile dolaşan, teknik açıdan kusursuz bir manzumenin vücut bulmasına sebep olmuştur.

Şiirdeki mısralarla hatıralar harmanlanınca C-5 şiirini yorumlamak daha da kolaylaşıyor. Çünkü Ozan Arif şiirde kendi fikrine mensup, çile çeken ve/veya çekmiş insanların sesidir. Şair, monolog tarzda hazırlanan iç üslupla bezenmiş şiirde *vâkıa* ortaya koymuştur. Yazdıklarına günün birinde *sözlü tarih belgesi* denileceğini bilemeyebilir ama asıl gaye *çilenin dili* olmaktır. Tabii bu durum şüphesiz Ozan Arif'in şairlik yeteneği gerçekleşmiştir. Yani Ozan Arif, makalenin başında da bahsedildiği gibi, Türk kültürünün önemli müesseselerinden birisi olan ozanlık geleneğinin 20. yüzyılda yaşamış en önemli temsilcilerinden biri olarak *tarihe not düşen ozan* olmuştur. Tıpkı, 12 Eylül İhtilali'nin ülkücü tarafı sembolize eden isimlerinden olan Mustafa Pehlivanoglu'nun idam edildiği günü, "Birgün" isimli şiirinde:

*Maalesef adalet kana boyandı,
Tarih yakanızdan sarılır bir gün.
Haksız kalem kıran o kanlı eller,
Mutlaka kökünden kırılır bir gün (Ozan Arif 72).*

mısralarıyla not düşmesi gibi. Sadece bu şiirler değil 12 Eylül'de yaşanmışların daha niceleri Ozan Arif'in şiirlerine konu olmuştur. Örneğin "Mamak'tan Gelen Mektup" ismini verdiği şiir, ömür boyu hapse mahkûm edilmiş bir ülkücünün hayal-gerçek arasında yaşadığı ikilemi yansıtmaya ve -hayal ürünü olsa da- annesine yazdığı mektubu nazmetmiş olması açısından dikkat çekmektedir. Şairin, Hüseyin Kurumahmutoğlu ve Velican Oduncu için yazılmış ve bestelenmiş ağıt türünde destanları da bulunmaktadır. Ayrıca milliyetçi camiada cansız bedenleriyle sembol olmuş; Ruhi Kılıçkiran, Süleyman Özmen, Yusuf İmamoğlu, Dursun Önkuzu'nun isimlerinin zikredildiği ve onların namında yaşamlarını yitirmiş ülkücüler için söylenmiş "Unutamam" isimli şiiri sıkça dillendirilmektedir.

Bütün bu şiirler Ozan Arif'in sürgün adını verdiği yıllarda kaleme alınmıştır. Sürgün yılları şairin hayatında yeni bir sayfa açılmasına neden olurken, kaleme aldığı ve bestelediği *Sürgün* türküsü ise malum dönemin sonuç sayfaları gibi ağıtlaşmıştır. Türkü Ozan Arif'in Sürgün isimli kasetinden alınmıştır:

*Üç gardaştık bir zamanlar üç gardaş,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.
Aklumuza gelir miydi hiç gardaş?
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Aynı aşkla dolu idi içimiz,
Bu vatani sevmek idi suçumuz,*

*Bir kaderin kurbantıyız üçümüz,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Yıllar oldu onu yolcu edeli,
Sen hapse ben sürgüne gideli,
Demek buymuş bu sevdanın bedeli,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*O çiçektı hain eller kuruttu,
Şehit edip omuzlarda yürüttü,
Seni zindan beni gurbet çürüttü,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Kendimden çok size gönlüm üzülür,
Sofralarda elim kolum çözülür,
Lokma gelir boğazıma dizilir,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*O şehittir 'şehit' diye anayım,
Lakin sana çarem yok ki sunayım,
Sen bana yan ben de sana yanayım,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Mümkün değil bu düzenle barışmak,
Bize düşen aynı yolda yarışmak,
Ahrete mi kaldı gardaş görüşmek,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Kader hala bize böyle bağ olsun,
Düşmanların yürekleri yağ olsun,
Ne yapalım vatan millet sağ olsun,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün.*

*Arif der ki bu çileler bu ahlar,
Belki bize bu çilede felah var,
Kul bilmesin bizi bilen ALLAH var,
O toprakta, sen zindanda, ben sürgün...*

Kronolojik açıdan bakılınca 12 Eylül öncesi anarşi dönemi ihtilali hazırlamış, ihtilal zamanı yaşananlarsa ihtilalden sonraki yeni bir sürece insanları taşımıştır. İhtilalin bilançosu da çok ağır olmuştur. Şiirde üç önemli imge vardır: toprak, zindan, gurbet. Aslında bu üç imge 12 Eylül İhtilali'ni anlatmak için yeterli üç kelimedir. Çünkü binlerce insanın yaşamını yitirdiği anarşi olaylarıyla başlayan, sonrasında ihtilalin acı yüzüyle daha da derinleşen 12 Eylül dönemi, sonrasında ise dinmeyen sızılarla o günleri yaşayan insanların hafızalarına kazınmıştır. Ozan Arif'e göre ülkücüler için vatan sevgisi aynı zamanda kaderleridir ve bu kaderi yaşadıkları için suçlandılar. Vatan sevdası onların bedel ödemelerine neden oldu. Hem de ödenen bedelin reçetesi o kadar acı oldu ki kimisi canını verdi, kimisi mahpusluğa rıza gösterdi, kimisi de aziz bildiği vatanından ayrılmak zorunda kaldı. Şair kutlu addettiği mücadele neticesinde toprak olanları şehit olarak

anmakta, mahpusluktakiler için çaresizlikten günlerinin zindan olduğunu itiraf etmektedir. Her türlü işkenceye rağmen düzenle barışmadığını da haykıran Ozan Arif, yaşadıkları ortak kaderi “bağ” olarak görmekte ve her çilenin bir kurtuluşunun olacağı düşüncesiyle o günleri kendilerine reva görenleri “Allah”a havale etmektedir.

Ozan Arif’in türkü formunda belki de en çok bilinen ve seslendirilen eserlerinin başında Sürgün ismini verdiği sözü ve bestesi kendisine ait olan ağıt türündeki bu şiiri gelmektedir. Ozan Arif Sürgün ismini verdiği türküyü seslendirmeye:

Üç gardaş, üç gardaş, üç gardaş... Üç gardaşın bahtını anlatması güç gardaş. Sürgün yani gurbet, toprak ve zindan. Üç gardaşa üç mekân. Bu türküye üç gardaşın türküsüdür dedik biz, fakat [bu türkü] üç hilalin türküsüdür.

girizgâhından sonra başlamaktadır. Şiirin çok ayrıntılı tahlili yapılabilir, fakat makale konusu şiir ve tarih olduğu için burada bakış açısı dstandaki tarih kokan havadır. Eser, 12 Eylül İhtilali’ni yaşayan insanlar için ihtilalin özetidir: *toprak, zindan, gurbet*. Bu yüzden olsa gerek günümüzde müze olarak kullanılan Ankara’daki Ulucanlar Cezaevi’nde Ozan Arif’in bu türküsü çalınmaktadır. Müzeyi ziyarete gidenler bazen Ozan Arif’in bu türküsünün eşliğinde tarihe şahitlik etmektedirler.

Şiirin muhtevasına ve kullanılan sözcük ve/veya söz kalıplarına bakıldığında, C-5 şiirine nazaran Sürgün şiirde daha bir yenilmişlik ve çaresizlik duygusu kendini hissettirmektedir. Her iki şiirde müellifinin sesinden dinlenince bu durum daha net anlaşılabilir. Çünkü C-5 şiirinin yorumlanması esnasında sertleşen, daha da vurgulu kullanılan dil ve ses tonu, diğer manzumede daha ‘nazik’ ve ‘kısık sesli’ bir ağıt gibi yazılmış ve yorumlanmıştır.

Tarihi Sözlü Okumak

Ozan Arif çağdaşı olan âşıklara/ozanlara nazaran farklı bir sanatçı portresi çizmektedir. Yazdığı şiirlerle malum devirde yaşananları çokça dillendirmesi ve *Bir Devrin Destanı* adında şiirleri ile müsemma bir kitapta ürünlerini yayınlaması onu diğer ozanlardan ayırmıştır.

Peki, bir ozanın, tarihi şiirlerinde yazması ne denli kabul edilebilir ya da kabul edilmiş midir? Pek tabii tarih kendini kurgulayanın ideolojisine hizmet etmiş olabilir, sanatçı da kabul ettiği ideoloji için şiir yazmış olabilir. Çünkü edebiyatın daha geniş ifadeyle güzel sanatların içinde barınan imajlar, ideolojik bir bütünlük içeren toplulukların içindeki kişilerce kendi durumlarını açıklığa kavuşturmak için kullanılır. Toplu bellek oluşurken öteki de kendiliğinden ortaya çıkar. Edebiyat imajlar vasıtasıyla toplumsal rol oynar, semioloji denilen ahlaki ve ideolojik anlamlarıyla toplum içerikli metinlerle iletişim sağlar (Milas 22). Ozan Arif tarafından söylenen destanlar binlerce insanın yaşadıkları acıları iletmesi açısından dikkate değerdir. Kolektif ruh yaşananların ardından sağ-sol kavramlarını unutup, *zalim-mazlum* ters orantısının izdüşümü olmuş, Sürgün ve benzeri şiir/hatıra/hikâye/roman/filmde vücut bulmuştur. Tıpkı Ahmed Arif’in şiirinde; Emine İşinsu’nun, Zülfü Livaneli’nin romanlarında; İnci Aral’ın hikâyelerinde; Kadir

İnanır'ın sinema filmlerinde olduğu gibi Ozan Arif'in de destan adını verdiği manzumelerine taşınmıştır. Uğur Işlak bu tezi, Ozan Arif'in mezarı başında yayınladığı bir fotoğrafın altına “Bir devrin destanını senin mısralarında okuduk, dinledik... Nur içinde yat büyük Ozan...” yazarak âdeta desteklemektedir. Ozan Arif bunu yaparken sözün gücünden istifade etmiş ve tarihi sözlü olarak aktarmayı görev bilmiştir.

Sözlü tarih metodolojik olarak zor, değişken ancak hafızaları yakalamak için de önemli bir alandır. Sözlü tarih bilinmeyi ortaya çıkarmak veya duyulmanın, sır olanın sesini duyurmak, dolayısıyla başka bir veri yok iken bir aydınlatma, kanıtlama biçimidir. Sözlü tarih çalışmalarına 19. yüzyılda Almanya, Britanya gibi ülkelerdeki halk ozanlarının hikâye ve şiirlerinin yazıya geçirilmesi çalışmaları öncülük eder. 20. yüzyıldan itibaren daha çok yazılı kültüre yansıtılmamış sessiz kimseleri ve yerel tarihi mevzu etmeye başlar. Bir yandan da yazılı kültürün unuttuğu toplumsal hafızada yer etmiş olaylar sözlü tarihin konusu olur (Çaykent 265). Bir olayı, oluşumu veya zamanı yaşayan, gören ya da güvenilir kaynaklardan duyan kişilerin sözlü bilgileri tarihin ilk kaynaklarıdır. 20. yüzyıl Türk tarihi hemen her yönüyle sözlü kaynaklara başvurulmaksızın araştırılıp incelenemez. Canlı şahitler, manzumeler, destanlar, efsaneler, hikâyeler, anekdotlar, atasözleri vs. sözlü haberlerin türü olarak kabul edilmiştir. Özellikle olayı bizzat yaşayıp anlatan kişilerin bilgileri *yazıya geçirilmiş sözlü kaynak* olma vasfındadır (Baykara 110-118). Göçerilmesinin/taşınmasının sebebi ise tarihin bilinen zamanında müellifine ya da yorumcusuna göre aydınlanmamış veya bilerek-bilmeyerek yanlış aktarılmış bir dönemi ele almasıdır. Çiçero “ölmüşleri yaşatan yaşayanların bellekleridir” demiştir. İşte bu noktada bellek bizleri sözlü tarih disiplinine götürmektedir. Sözlü tarihin buradaki başarısı ise mağdur olan ya da sesi kısılan grupların yaşadıkları çilelerle insanları buluşturmak ve doğru bilgiye ulaşılmasını sağlamaktır. Bu çerçevede sözlü tarih:

İnsanların yaşadıklarını aktardığı ya da tanık olduklarını kelimelerle canlandırıldığı alandır. Sözlü tarih, insanlar tarafından kurulmuş bir tarih türüdür. Kişilere tarihlerini, kendi sözleriyle geri verir. Hayatı tarihin içine sokar. Kahramanları sadece liderler değildir. Halk içinde, o zamana kadar bilinmeyen insanlar da sözlü tarihin kadrosundadır. Toplumsal hiyerarşiyi, kuşaklar arasındaki bağlantıyı ve anlayışı sağlar. Kolektif ruh ortaya çıkararak tarihçiye ve lider olmayan insanlara; bir zamana ve mekâna mensubiyet duygusu kazandırabilir. Sözlü tarih, tarihin kabul edilmiş köken anlatılarını ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme; tarihin sosyolojik anlamını en başından dönüştürme aracıdır (Thompson 18).

Geçmişin kaydedilmesi, sadece anlatılanların yazıya geçirilmesi değildir. Çünkü sözlü tarihte anlatılanlar, “yargılamadan sorgulayan” bir yaklaşım ile ele alınır. Bu durum, sözlü tarihçiyi gazeteci mantığından ayırırken aynı zamanda tarihçiliğe de katkı sağlar (Öztürkmen 116-117).

Sözlü tarih, yaşayan bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığıyla şekillenen; sıradan insanları, gündelik yaşamı ve özneliği, tarihin araştırma alanına dâhil etme dürtüsüyle içeriği beliren ve ses kaydetme teknolojilerinin gelişmesiyle, elektronik anlamda desteklenen, disiplinler arası bir keşişme alanı ve araştırma yöntemidir. Sözlü tarih, bir yöntem olmasının yanında, sözlü kültür varlıklarının

tamamını da belge olarak değerlendiren bir disiplin cazibesidir. Sözlü tarih belgesi ise yaşlı-geç, kadın-erkek, şehirli-köylü gibi herhangi bir sınıf ayrımı gözetmeksizin, toplum içerisinde yaşayan insanlar arasında söylenerek günümüze kadar ulaşmış, gelenek merkezli yaşayışın ve toplumsal benliğin yansıtıldığı; bazen toplumun tamamını etkilemiş hadiselerin olguya dönüşümünü veren bazen de toplumda iz bırakmış kişilerin hayatlarını ele alan ve yazılı belgelere dayanma zorunluluğu bulunmayan anlatılar bütünüdür (Gezer 28-29).

Tanımdan yola çıkılarak Ozan Arif'in şiirleriyle ilgili çıkarımda bulunmak mümkündür. Çünkü Ozan Arif'in şiirlerinde, 12 Eylül askerî darbesi yaşanmadan önceki dönemde sıradan hayat yaşayan insanların hayatlarının ihtilalle birlikte değişmesini görmek mümkündür. Şiirlerde ihtilal öncesi, ihtilal dönemi ve ihtilal sonrası yaşanan çatışma, gerginlik, ideolojik kamplaşma, acı, yok olan hayatlar, sürgünde geçen yıllar, dahası *Bir Devrin Destanı* bulunmaktadır. Destanlar kaleme alınırken Türkiye'den Almanya'ya gönderilen haberlerle, raporlarla vs. muhtevanın şekillendiği, Ozan Arif'in destanları kaleme alırken taraf olduğu, Sürgün isimli şiirinin kahramanlarından birinin bizzat kendisi olduğu görülmektedir. Fakat Ozan Arif'in asıl kimliği sözlü tarihçiliğidir. Ozan Arif bunu yaparken de şiirin gücünden nasiplenmiş, düz yazı gibi aktarılsa hatırda kalmayacak günleri şiirin hatırlatma ve bellekte tutabilme işlevi sayesinde onlarca yıl sonrasında hatırlanmasını, dillerde dolaşmasını sağlamıştır. Çünkü yaşananlar düz yazı şeklinde kaleme alınsa bu denli etkinin ya da akılda tutulabilirliğinin tartışmaya açık olduğu gerçektir. Ama 'bir dönem'in yaşanılanları içtenlikle, yalın anlatım yolu seçilerek, bazen aktarmalardan yararlanılarak kısa ve öz mısralara dökülmüş, mısralar uyaklarla birbirine bağlanarak dörtlükler hâlini almış, dörtlüklerse ayaklarla daha akılda kalabilir hâlde yani bentler arası uyaklarla birbirine bağlanmış ve en nihayetinde çekilen çileler şiir formunda özetlenerek ritmik seviyede dillerde destanlaşmıştır. Burada dil bilginleri tarafından şiirsel işlev (poetic function) adı verilen kavramdan bahsetmekte fayda vardır. Dil, duygu ve düşünceleri aktarım aracıdır ama şiir dili dinleyen ya da okuyanda güçlü, etkileyici ve zevk verici duyguların ve çeşitli tasarımların oluşmasına neden olur. Güçlü, kalıcı ve iyi şiir insanların zihinlerinde dizelere aktarılan imgeleri, onun ruhunu kaplayan coşkuları yürek yangınlarını etkileyici biçimde yansıtan özelliğe sahiptir (Aksan 15). Eğer bu süreç şiirle değil düz yazı formunda aktarılsa kuşaklar arası aktarımın bu denli başarılı olması ya da yazıldığı dönem bu kadar çabuk dillenmesi imkânsızdı. Bu durum şiirin kendi temsil kabiliyetinden kaynaklanan ve şiiri nesirden ayıran en önemli özelliklerden birisidir. Dahası Paul Connerton'un "Toplumlar nasıl anımsar" sorusunun en net cevabıdır.

Sonuç

Türk ozanlık geleneği çağlar içinde yaşadığı değişim ve dönüşümle birlikte 20. yüzyıl Türkiye'sinde özellikle ürünlerin ve temsilcilerin çokluğu açısından altın çağını yaşamıştır. Bu yüzyılda ozanlar/âşıklar gelenekli açıdan selefleri ile benzerlik gösterebilirler de işlevsel açıdan farklılaşmışlardır. Değişen hayat şartları, özellikle elektronik kültür ortamının gittikçe yaygınlaşması geleneğin temsilcilerinin de toplum içinde tanınırlığını bilinirliğini artırmıştır. Bu durum bilhassa bazı isimlerin yetenekleri ile ön plana çıkmasına ve etrafında sevgi seli oluşmasına ne-

den olmuştur. Yüzyıl içinde yaşanan siyasi kutuplaşmalar sanat camiasına dolayısıyla şiir dünyasına da yansımış, farklı düşüncelere sahip sanatçılar benimsedikleri fikrin sözcüsü gibi değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu isimlerden biri de Ozan Arif'tir. Ozan Arif ülkücü hareket adı verilen siyasi oluşumun içinde ozanlıktaki başarısı ile yer almış, bu uğurda öğretmenlik mesleğini bırakmış, yurt dışında sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmıştır. Yurt dışında bulunduğu yıllarda söylediği şiirler dilden dile dolaşarak etrafında bir sevgi çemberi oluşmasına ve isminin ülkücü hareketle daha geniş çerçevede ise Türk milliyetçiliği bir anılmasına neden olmuştur.

Ozan Arif'in camia içinde bu denli etkin oluşunun temelinde hiç şüphesiz şiirlerindeki teknik yeterlilik ve beraberinde bu eserleri icra etmesindeki kabiliyet bulunmaktadır. Bu bağlamda Ozan Arif yazdıklarıyla söyledikleriyle muhatabı olan kitleyi harekete geçirmeyi başarmış, bunu yaparken de kendine has bir ozan kimliği oluşturmuştur. Eserlerini icra ederken hitabeti ön planda tutmuş ve şiirin nasıl dillendirilmesi gerektiği sahnede göstermiştir.

Ozan Arif'in şiirleri incelendiğinde, yaşadıklarıyla ve dinledikleriyle içeriği şekillenen, aynı zamanda tarihî gerçeklerle örtüşen eserler kaleme aldığı tespit edilmiştir. Her biri ayrı bir sözlü tarih ürünü olarak değerlendirilmesi gereken bu eserler içinde özellikle 12 Eylül 1980 askerî darbesini, öncesi ve sonrasıyla anlattığı destanları dikkat çekmektedir.

Bu destanlarda şair, farklı anlatım tarzlarına başvurmuş, şiirlerinin içini farklı imgelerle bezemiş, sonuç itibarıyla ortaya bir *vâkıa* koymuştur. Şair bunları yaparken uğradıkları haksızlıkları dile getirmek istediğini söylemişse de aslında tarihe not düşmüştür.

Yazı sonunda şöyle bir teklifte bulunulabilir. Ozan Arif'in şiirlerinin tamamı henüz müstakil olarak yayımlanmamıştır. Bu şiirler yayımlanmalı ve işlevsel açıdan halk edebiyatı kürsülerinde değerlendirilmelidir. Özellikle kaleme aldığı taşlamaların ve gurbet yıllarında söylediği destanların, içinde bulunduğu zümrenin ahvalini yansıttığı gerçeğinden yola çıkılarak, şairin ülkücü ama toplumsal gerçekçi edebî kimliği üzerinde eleştiriler yapılmalıdır. Dahası Ozan Arif'in şiirinin insanlar üzerinde ne denli etkili olduğu, topluluğu harekete geçirmedeki fonksiyonu, resmî tarihin anlaşılmazlıklarını ne şekilde aktardığı gibi farklı bakış açılarından sanatçı ve ürünleri yorumlanmalı, çağdaşları ile mukayese edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet. "Halk Bilimi Araştırmalarının Kaynakları." *Halk Bilimi El Kitabı*. Editör Mustafa Aça, Nobel Yayınları, 2019.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. c. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Aristoteles. *Retorik*. Çeviren Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Aslanoğlu, Recep. *Uğur Işıklar: Hayatı ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi*. 2020. Erzincan Binali Yıldırım Ü, Yüksek lisans tezi.
- Baykara, Tuncer. *Tarih Metodu Öğrenme Araştırma ve Yazım*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

- Bekki, Salahaddin. “Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme (1960-1980).” *Folklor/Edebiyat*, s. 55, 2008, ss. 267-286.
- [Coşkun] Ahmet Hakan. “Fırsatçılar Hakkında Üç Önerge Veriyorum.” *Hürriyet Gazetesi*, 14.02.2019.
- Çaykent, Özlem. “Sözlü Tarih.” *Tarih İçin Metodoloji*. Editör Ahmet Şimşek, ss. 163-174, Pagem Akademi, 2021.
- Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Akçağ Yayınları, 2000.
- Ekici, Metin. “Kuramlar ve Yöntemler.” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Editör M. Öcal Oğuz, ss. 57-92, Grafiker Yayınları, 2011.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Ozan Arif’in şiiri.” *Yeniçağ Gazetesi*. 24.02.2019.
- Gezer, Seyit. *Yedi Bucak Avsarları Üzerine Sözlü Kültür İncelemesi*. 2016. Kırıkkale Ü, Doktora tezi.
- Milas, Herkül. *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*. İletişim Yayınlar, 2005.
- Neyzin, Leyla. “Ben Kimim?” *Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İletişim Yayınlar, 2013.
- Ozan Arif. *Bir Devrin Destanı*. Alp Yayınları, 1987.
- Öztürkmen, Arzu. “Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplin Cazibesi.” *Toplum ve Bilim Dergisi*, s. 91, 2001, ss. 115-121.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ötüken Yayınları, 1999.
- Şahin, Ali. *12 Mart’tan 12 Eylül’e Sol Düşün Akımlarının Türk Devrimi Algılamaları*. 2012. İstanbul Ü. Yüksek lisans tezi.
- Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*. Çeviren Şehnaz Layıkel, Hazırlayan Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Wellek, R., ve Warren, A. *Edebiyat Biliminin Temelleri*. Çeviren A. Edip Uysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://www.ozan-arif.net/index.php/ozan-arif>. (erişim tarihi: 11.05.2021).
- URL 2: (https://www.youtube.com/watch?v=vSTzHRc_YHk (erişim tarihi:19.02.2022).
- URL 3: (<https://www.youtube.com/watch?v=aUdlXmgACrI>) (erişim tarihi: 10.06.2021).
- URL 4: (<https://www.youtube.com/watch?v=jHadztllcas> (erişim tarihi: 07.12.2021).
- URL 5: (<https://www.youtube.com/watch?v=uDyhUm-byFw> (erişim tarihi:10.06.2021).
- URL 6: (<https://www.youtube.com/watch?v=R3vTM46ue7k> (erişim tarihi:10.06.2021).
- URL 7: (<https://www.youtube.com/watch?v=JjY-ndZaYE> (erişim tarihi: 11.06.2021).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.